

Selma van de Perre

A nevem Selma

Szüleimnek és húgomnak

Prológus (pp 9-27)

1944. szeptember 6. – Greet Brinkhuisnek

Drága Gretchen,

Marhavagonban ülök tizenkét másik emberrel, Vughtben. Talán Sachsenhausenbe vagy Ravensbrückbe megyünk. Tarts ki. Én is ezt teszem. Bár szeretném, ha már vége lenne. Ezt a borítékot a levélkével a vonat szellőzőrésén át dobtam ki az útra. Viszlát, kincseim. Csók, Marga

Össze kellett csomagolnunk a fogkefénket meg az egyéb holminkat, és odakint várakozni. Nyilvánvaló volt, hogy valahová máshová visznek minket, de hogy hová, azt nem tudtuk. Arra gondoltam, biztonságosabb, ha a vughti táborban maradok, mintha útra kelnék az ismeretlenbe, ezért úgy döntöttem, hogy egy matrac alá fogok elbújni. Előre engedtem a többi nőt, és hátramaradtam a barakkban, de nem cselekedtem elég gyorsan. Még felerészben látható voltam, amikor bejött az *Aufseherin*. Rám szólt, hogy siessék. A karomnál fogva kivonszolt, majd betuszkolt az utolsó vagonba. Ez a kis késlekedés kapóra jött nekem: abban az utolsó vagonban még nem volt olyan sok nő. A többi vagon ellenben zsúfolásig tömve volt, és azok a szerencsétlen nők, köztük a táborbeli barátnőim is, szörnyű körülmények között utaztak azon a három napon. Az én vagonomban nagyjából tizenkét nő volt. Senkit sem ismertem közülük. Kiderült, hogy legtöbbször prostituált volt, akiket azért fogtak el, hogy kikézelhessék őket a nemi betegségeikből. A konyhában dolgoztatták őket, sikerült is egy nagy doboz kenyeret és kolbászt meg egy sűrű levessel teli hordót felcipelniük a vonatra. Tudtam, hogy ez óriási szerencse; és azt is, hogy a többi vagonban nem lesz ilyen élelmiszer tartalék. Ezek a nők azonban nem becsülték meg kellően a szerencséjüket, hajba kaptak az enivalón. Úgy gondoltam, jól tesszük, ha beosztjuk az ételmet, hiszen fogalmunk sem volt, mennyi ideig tart majd az út. Feltételeztük, hogy Németország felé tartunk, de hogy pontosan hová, azt nem lehetett tudni. Mindezt próbáltam óvatosan megértetni a többiekkel, szerencsére hallgattak rám. Engem kértek meg, hogy osszam szét az ételt. Megtiszteltetésnek vettem: ki is adagoltam a levest, felvágtam a kenyeret és a kolbászt – láthatták, hogy igyekeztem mindenkinek ugyanannyit adni.

Mindannyiunk számára jutott elég hely, hogy leüljünk a vagon aljára, néhányan közülünk még a hátukat is nekítámaszthatták a kocsi deszkafalának. Szerencsére találtam egy darab vécépapírt, arra írtam rá gyorsan egy rövid üzenetet amszterdami barátnőmnek, Greetje Brinkhuisnek, amelyben értesítettem, hogy egy vonaton ülök, minden valószínűség szerint útban Németország felé. Az első állomáson, ahol megálltunk, átcsúsztottam a levelet a deszkák rései között. Noha elég valószínűtlen volt, hogy Greet valaha is kézhez kapja, mégsem akartam kihagyni a lehetőséget.

Az utazás mindannyiunkat kimerített. Úgy éreztük, mintha soha nem akart volna véget érni, pedig mi igazán kivételes körülmények között utazhattunk. A három napig és két éjszakáig tartó bezártság után szeptember 8-án érkeztünk meg úti célunkhoz. A vagon tolóajtaját elhúzták, s először tárult fel szemünk előtt az, amiről később kiderült: Ravensbrück. Meglehetősen ironikus, hogy ez a szörnyű hely csodálatos környezetben, a Schwedtsee nevű tó partján helyezkedik el, amiből azonban semmit sem láttunk. Az Aufseherinek megparancsolták, hogy szálljunk ki. SS-tisztek jöttek-mentek mindenhol, kezükben korbács, mellettük nagy testű kutyák. A kutyák ugattak, a férfiak pedig üvöltöztek: „Schnell, schnell, schnell! Heraus, heraus, heraus!”

Mindannyian halálosan féltünk.

A művész és a kalapos kisasszony:
a családom

Itt ülök, londoni lakásom nyugalalmában és egy 1940-ben készült fényképet nézek. Anyám, húgom és én Sara néni amszterdami kertjében ülünk: akkor még békés hely volt. Anyám, akit maminak hívtunk, ekkor ötvenegy éves, Clara húgom tizenkettő, én pedig tizennyolc. Hétköznapi családi kép hétköznapi emberekről; derűs délután, élvezzük a kertet és egymás társaságát. A kép arról szól, milyenek kellene lennie elvileg a családdal töltött időnek: szeretetteliek, biztonságosnak, kellemesnek, kiszámíthatónak. Arcunkon semmi nem árulkodik mindarról, ami az elkövetkezendő három évben történik majd: apám, anyám és Clara haláláról, Sara néni és férje, Arie valamint két fiuk haláláról és még oly sok más családtagéról, akik nem természetes halállal haltak, nem is szerencsétlenségben veszítették életüket, hanem azoknak a kegyetlenkedéseknek a következtében, amelyek a fotó pillanatában már Európa szerte elterjedtek, s pillanatokon belül Hollandiába is beszivárognak. Ezeknek az iszonyatos eseményeknek a bekövetkezése előtt fogalmunk sem volt róla, micsoda kivételes állapot, ha anonim életet élhet az ember. Még ma is alig tudom elhinni, hogy mindazok, akiknek észrevétlennek kellett volna maradniuk, listákra és emlékművekre kerültek fel, hogy megemlékezzenek róluk – mert a világtörténelem legszisztematikusabb tömeggyilkosságának áldozatai lettek.

A legtöbb emberhez hasonlóan én is egyszerű családban születtem, melynek tapasztalatai csak azok számára voltak figyelemreméltóak, akiket közvetlenül érintettek. Apai nagyapám, Levi Velleman régiségkereskedő volt Schagenben. A schageni üzlete mellett volt egy Haarlemben is, de gazdag ember sohasem lett belőle. Apai nagymamám, Saartje Slagter háziasszony volt, mint azokban az időkben a legtöbb nő – noha a háziasszonyról kialakult sztereotípiáknak nem felelt meg, mert ebben a minőségében nem nyújtott valami jó teljesítményt. Kétségbeejtően főzött és takarított, legidősebb lányától, Greta nénikémtől tudom, hogy a házukban mindig tomboló rendetlenség uralkodott: a ruhadarabokat például mindig találomra hányták vissza a fiókokba, ezért aztán soha senki nem talált semmit. Volt egy bentlakásos házvezetőnőjük, ő végzett minden nehéz munkát, de ahogy Greta néni felcseperedett, lassanként magára vállalta az általános feladatokat és ő gondoskodott az öccseiről és húgairól.

Apám, Barend Levi Velleman, Levi és Saartje első gyermeke, 1889. április 10-én született. Szerencsés világrajövetele bizonyára nagy megkönnyebbülést jelentett a nagyapámnak. Első felesége, Betje tudniillik gyermekágyban meghalt, kisfiuk pedig, akit szintén Barendnek hívtak, négy nappal később követte édesanyját a sírba. Vellemanék minden generáció elsőszülött fiát hol Barend Levinek, hol Levi Barendnek nevezték el, mert a bibliai Levi törzséből származtak. Velleman nagyapapa

bizonyára szenvedélyesen szeretett volna családot alapítani, mert első felesége halála után négy hónappal feleségül vette a nagymamát. Saartje, aki Barendnél négy és fél évvel volt idősebb, harminc éves korában szülte apámat – ez akkoriban öregnek számított az első gyereknél. Saartje azonban erős asszony volt: összesen tíz gyereket szült, a legutolsót negyvenhárom éves korában. Amikor a nagypapa 1923-ban, ötvennégy évesen meghalt, sok-sok évvel túlélte őt. Ki tudja, milyen magas kort élt volna meg, ha nyolcvanhárom évesen nem ölik meg Auschwitzban. 1942. szeptember 28-án történt, mindössze néhány héttel azelőtt, hogy az apámat, azaz az ő fiát is megölték ugyanott.

Az egészséges fiú eljövetele kellő okot szolgáltatott az ünneplésre. De még a legátlagosabb családoknak is megvannak a maguk traumái, s apám számára kisvártatva megszűnt az az érzés, hogy féltőn szeretik. 1892. április 16-án – apám három éves volt ekkor – megszületett Greta. Egy napon, amikor Saartje épp tisztába tette Gretát, kopogtak az ajtón. Saartje ment kinyitni, közben a kis Barendet otthagya a kisbaba mellett. Amikor visszajött, Greta a földön fekvé sír. Saartje az apámat okolta, s azt hitte, féltékenységből lökte le a kishúgát. Greta néni később azt mondta, valószínűleg magától gurult le a földre, de az is lehet, hogy a nagymamának volt igaza. Ahogy a családi történetekkel ez már csak lenni szokott, talán sohasem tudjuk meg, mi az igazság. Apámat mindenesetre apai nagyszüleihez küldték. Egész gyerekkorát náluk töltötte, Alkmaarban, ahol gyakorlatilag saját fiuként nevelték fel.

Nehéz megérteni, hogy tudott lemondani a nagymama a kisfiáról, de Greta születése után három hónapon belül ismét teherbe esett, és még egy kisgyerek gondozása talán már túl sok lett volna. A háztartás megszervezése amúgy sem tartozott az erősségei közé, s nagy megkönnyebbülést jelenthetett, hogy feladatainak egy részét átvállalták. Apai nagyszüleim mindenesetre boldogan befogadták apámat.

Így aztán apám a nagyszüleinél maradt, miközben a szülei a gyermekágyat túlélő hét öccsével és húgával együtt éltek az életüket. Ő volt az egyetlen, akit kizártak a családból, így aztán az elutasítás okozta szörnyű érzelmek gyötörték. Korai száműzetése élete végéig üldözte; soha nem bocsátotta meg az anyjának, hogy nem fogadta vissza. S bár gyermekkorában volt vele kapcsolata, felnőttként hosszú évekig nem volt hajlandó szóba állni vele. Én egészen tizenéves koromban senkivel nem találkoztam a családból, csak Harry bácsival, az egyik öccsével, akivel kapcsolatban maradt. Feltételezem, hogy olykor-olykor csak hallott ezt-azt a többi öccséről és húgáról is, bár soha nem beszélt róluk. Mindig is kíváncsi voltam rájuk, de családi életünknek annyira részévé vált az idegenség, hogy mindent úgy fogadtam el, ahogyan volt, alig gondoltam bele a dologba mélyebben.

1941-ben tizenkilenc éves voltam, ekkor szakadt vége ennek a helyzetnek. Egy napon becsengettek, én nyitottam ajtót. Fekete ruhás, elegáns asszony állt az utcán, a haja feltűzve.

– Itthon van a papád? – kérdezte.

Beszaladtam a papáért.

– Mama! – kiáltotta.

Elképedve figyeltem a jelenetet.

Mindig boldog voltam, ha új családtagokat ismerhettem meg, Greta néninek pedig különösen megörültem, mert mindenki azt mondta, hogy mind külsőleg, mind pedig tulajdonságaimat tekintve rá hasonlítok. Eleinte sértésnek vettem a hasonlóságot, mert tudtam, hogy apám dühös volt rá, ám amikor személyesen is megismertem, kiderült, hogy nagyon kedves asszony. Túlélte a háborút, mert keresztény emberhez ment feleségül, és jó érzés töltött el, amikor a háború után újra találkoztam vele. Nagyon fontos volt számunkra a lehetőség, hogy helyreállítsuk a kapcsolatot apám családjával. A szeretet teszi az életet élni érdemessé, s azt hiszem, hogy a nagymama próbálta helyrehozni a dolgokat, amíg nem késő.

Tragikus módon még azelőtt vége szakadt azoknak a kis lépéseknek, amelyeket annak érdekében tettünk, hogy begyógyítsuk a szakítás okozta sebeket. 1942-ben arra kényszerítették a nagymamát, aki ekkor még független életet élt Haarlemben, hogy beköltözzön egy amszterdami zsidó öregotthonba. Mami, Clara és én minden héten meglátogattuk, de még ugyanannak az évnek a végén az öregotthon minden lakóját Westerborkba küldték, onnan pedig Auschwitzba deportálták és meggyilkolták őket. Az öregotthont egyszerűen kiürítették. Akkor nem tudtuk, mi történt, nem tudtunk elbúcsúzni a nagymamától. A nagymama egyszerűen eltűnt. Nem tudom pontosan, mikor hurcolták el, de minden valószínűség szerint nem sokat élt már utána. A zsidók annyira össze voltak zavarodva akkoriban, hogy nehéz volt követni, kivel mi lett, még akkor is, ha a legközelebbi rokonokról volt szó. Csak a háború után tudtam meg, mi lett a sorsa. A papa egyik öccse azt mesélte, hogy még Westerborkban meghalt, de a névsorok alapján, kiderítettem, hogy Auschwitzban ölték meg, 1942. szeptember 28-án.

A dédapámnak volt egy gyára, idehordták a rongykereskedők a rongyot, hogy papírt gyártassanak belőle. Jól ment az üzlet, és a papa profitált a viszonylagos jólétben, amiben élt. Okos fiú volt, az iskolában több osztályt is átugrott, a család nagy elvárásokat táplált vele szemben. Beiratkozott a polgáriba, majd tizenhét éves korában egy amszterdami jesívába, (Talmudiskolába) küldték. A nagyszülei vallásos emberek voltak, és ragaszkodtak hozzá, hogy az unokájuk vallásos karriert fusson be. Jó tenorhangja volt, azt akarták, hogy kántor vagy rabbi váljon belőle.

A papa azonban egészen másképp gondolkodott erről; már jó ideje a színház vonzotta. Tizenéves korában színdarabokat rendezett, amelyben családtagok és barátok léptek fel. Nemcsak ünnepekkor adták elő őket a család szórakoztatására, hanem a helyi kulturális rendezvények sorában is helyet kaptak az előadások. Emlékszem az egyik recenzióra a helyi újságból, amelyben ilyeneket

lehetett olvasni, mint: „az ifjú Barend Velleman kitűnő rendezésében”. A színház jelentette számára a legnagyobb szenvedélyt, és valóban megvolt a tehetsége is hozzá.

Mindig is lázadó fiúként elvetette a vallást, ami pedig olyan nagy szerepet játszott a nagyszülei életében. A jesívában mindig visszakérdezett, amikor a tanárok vallásos kérdéseket taglaltak, és nem volt hajlandó hinni nekik. Kétségbeestek miatta, mert nem volt eléggé engedelmes követője a zsidó tanoknak. Nyilvánvaló módon nem volt rabbinak való. Kétszer is hazaküldték az iskolából, nagyapja mindkét alkalommal elverte, majd visszavitte. Ekkor a papa saját kezébe vette a sorsát. Összespórolt zsebpénzén vett egy hajójegyet Angliába. A dédapám elment a rendőrségre, és megkérte őket, hozzák vissza kiskorú unokáját. Hogy a rendőrség segítségével- vagy sem, az apámat mindenesetre rákényszerítették, hogy hazamenjen. Ezek után a dédszüleim belátták, hogy csak az idejüket meg a pénzüket pazarolják, ha a papától vallásos karriert várnak el.

A papa azon nyomban visszament a színházba, Ben Velmon néven lépett fel, s ettől kezdve a szórakoztatóiparban kereste kenyerét. Fellépett színészként, énekesként és revük konferansziéjaként. Izgalmas élet volt, de nagyon bizonytalan. A család számára nomád életmódot jelentett; gyakran kellett költöznünk, mert a jövedelme igencsak ingadozott. Néha nagy szegénységben éltünk, néha meglehetősen jómódban. A papa azonban azt csinálta, amit szeretett, én pedig nagyon büszke voltam rá.

Az első világháborúban négy év alatt egymillió belga menekült Hollandiába. Táborokban helyezték el őket. A háború után azután visszatértek nagyrészt lerombolt falvaikba és városaikba. Miközben a belgák a táborokban éltek, a papa megszervezte a szórakoztatásukat. Az általa felvett és bátorított fiatal énekesekből és komédiásokból később sokan híresek lettek. A menekültek hálájuk kifejezéséként megolvasztottak némi aranyat, amit magukkal hoztak és egy gyönyörű pecsétgyűrűt csináltattak belőle, melybe apám kezdőbetűit vésték. A gyűrűnek a második világháborúban sajnos nyoma veszett.

Anyámat teljes nevén Femmetjének hívták, de a családban senki nem nevezte így. Mindig Femnek szólították. 1889. augusztus 10-én született, Alkmaarban, David és Clara Spier lányaként, hét testvére közül ő volt a középső; három lány- és három fiútestvére volt. Nagypapának Alkmaarban divat- és rövid árú kereskedése volt, de nyitott egyet Den Helderben is. Anyám szülei rendszeresen összejártak kártyázni a papa nagyszüleiivel Alkmaarban. A papa jó kártyajátékos volt, mindeközben anyám a teáskannával járta körbe az asztalt. Így ismerték meg egymást. Amikor a papát az amszterdami jesívába küldték tanulni, a mami eltökélte, hogy követi őt, és furfangosan ki is gondolta, miként tegye. Megkérdezte a szüleit, kitanulhatná-e a kalapos mesterséget. A szülei barátainak volt egy üzlete Amszterdamban, ahol gyönyörű, divatos kalapokat készítettek és adtak el, így mami hozzájuk állt be

tanulni. A divat és rövid árú kereskedői háttérrel nem meglepő, hogy a kalapkészítést választotta, noha a Spier családban a nőknek nem volt szabad igazi kereskedelmi karrierre vállalkozniuk; a szokásos háztartásbeli feladataik mellett kizárólag csak a családtagok számára varrhattak kalapot és ruhát. Anyám valódi indítéka, hogy Amszterdamba menjen, természetesen az apám volt. A papa rendszeresen eljárt hozzá, s amikor 1911. március 21-én abbahagyta a jesívát, Alkmaarban összeházasodtak.

1911. december 29-én született meg első gyermekük, az idősebbik bátyám, Louis. Hivatalosan Levi Barendnek hívták – akárcsak apám apját –, de mindenki csak Louis-nak szólította. Két évvel később, 1913. december 26-án érkezett meg David, a másik bátyám. Apám időközben sikeres pályát futott be, a legnagyobb színházakban lépett fel, mamival és két bátyámmal együtt egy elegáns házban laktak a Prinsengracht 445-ben. Ebbe a családba és ebbe a jólétbe született bele egy kislány a Wilhelmina kórházban, 1922. június 7-én. Én voltam ez a kislány: Selma Velleman.

Árokugrás:
gyermekkorom

Amikor megszülettem, a papa épp Európában turnézott, és úgy döntött, hogy a családot Zandvoortba költözteti, hogy a tengernél legyünk, ahol sokkal egészségesebb a levegő, mint Amszterdamban, főleg a gyerekeknek. Zandvoort már akkor Hollandia egyik legelegánsabb fürdőhelyei közé tartozott. Két hetes voltam, amikor odaköltöztünk és négy éves koromig maradtunk. Ebből az időből természetesen nem emlékszem sok mindenre, arra azonban igen, hogy úgy egyéves koromban David gyakran húzott egy kézikocsiban, mert családi fotók örökítették meg a jelenetet. Ezek a fényképek azonban sok más holmival együtt sajnos elvesztek a háborúban.

1926-ban visszaköltöztünk Alkmaarba. Apám európai turnéja véget ért, valószínűleg nem volt munkája. Egész gyermekkorom alatt igencsak változóan alakult a jövedelme, emiatt aztán sohasem laktunk hosszú ideig ugyanazon a helyen. Amikor a háború később mindenfajta állandóságnak véget vetett, hasznomra vált ez a bizonytalan életmód. Nem voltam az a típus, aki egyetlen helyhez kötődik és nem tud alkalmazkodni, s abban is biztos vagyok, hogy ez segített mindazokat a borzalmakat és kiszámíthatatlan eseményeket kezelni, amelyek később osztályrészemül jutottak.

Az alkmaari ház, ahová beköltöztünk, egy elegáns sorház utolsó tagja volt az utca végén, mindenütt legelők vették körül meg egy vizesárok. Több gyerek lakott az utcában, s emlékszem, milyen boldogan játszottunk együtt a szabadban. Egyik nap az idősebb gyerekek éppen a vizesárkon ugráltak át, s noha csak négy éves voltam, magam is ki akartam próbálni; mindig is határozott gyerek voltam. Természetesen túl kicsi voltam ahhoz, hogy áthidaljam a távolságot és beleestem a vízbe. A többi gyerek akkora zajt csapott, hogy a sarki fodrász kiszaladt az üzletből, s egy hosszú bottal halászott ki az árokból. Ártatlan békeidőket éltünk, s ez a kis incidens óriási izgalmak forrásaként szolgált. Még napokig beszéltek róla, és nagyokat nevettek az eseten. Arra a boldogságra is emlékszem, amikor mint pici lány iskola után a barátaimmal együtt kiszaladtunk a piacra, ahol a sajtárusoktól kaptam egy darabka sajtot.

Minden vasárnap meglátogattuk a dédmamát abban a házban, ahol apám a házasságkötéséig lakott. Még nagyon fiatal voltam akkor, már alig emlékszem rá, de még most is magam előtt látom, ahogy egy hosszú asztal végén ül, az asztalon hatalmas kávéskanna, alatta aprócska láng égett. Mindig fekete ruhát viselt, fején pedig csipke főkötőt, mely az álla alatt volt megkötve. Miközben a szüleim beszélgettek vele, Roos Meyboom, a házvezetőnő, akit Roos néninek szólítottunk, mindig kivitt a konyhába egy darab süteményre vagy más édességekre. Roos néni igazán hűséges házvezetőnő volt, és mindig kitűnően gondját viselte a dédszüleimnek. Különösen a papáért rajongott, valójában ő nevelte

fel. Amikor 1926. december 12-én meghalt a dédmama, Roos hozzánk költözött és az én nevelőnőm lett. A hálószobája ott volt az enyém mellett, s én minden reggel bebújtam az ágyába, ő pedig mesélt nekem.

Egyik reggel mint mindig a szobája felé tartottam, de láttam, hogy az ajtaja elé egy széket tettek. Ez furcsa volt, de én csak félrelöktem a széket és egyszerűen bemásztam Roos néni mellé az ágyba. Amint bebújtam a takaró alá, összezavarodtam; az ágy, ahelyett, hogy meleg lett volna, hideg volt, Roos néni ugyancsak. Azt sem értettem, miért nem szól egy szót sem, akármennyire is könyörögtem neki, hogy meséljen. Amikor anyám jött, hogy kivigyen onnan, én pedig elmondtam neki, hogy Roos néni hideg, elmagyarázta, hogy Roos néni az éjjel meghalt. Azért tették a széket az ajtó elé, hogy ne menjek be, ez azonban nem tartott vissza. Már nem emlékszem, mikor történt, minden valószínűség szerint 1927-ben, öt éves koromban.

1927-ben odahagytuk csodálatos házunkat, és egy nagy kávéház fölötti lakásba költöztünk, Alkmaar belvárosában. Ez a lakás a korábbi házunkhoz képest nyilvánvaló visszalépést jelentett, akkoriban, úgy látszik, nem volt sok pénzünk. Egy napon anyám húga, Suze néni jött hozzánk látogatóba. Elsétáltunk egy üzlet mellett, a kirakatban gyönyörű gyerekasztal díszelgett. Egyből beleszerettem, nagyon vágytam rá, hogy az enyém legyen, de a mamám azt mondta, nem lehet. Erre azt mondta a nagynéném, hogy majd ő megveszi nekem. Az anyám tiltakozott, Suze néni azonban rá se hederített, bement az üzletbe, és megvette a széket. Majd kibújtam a bőrömből a boldogságtól. Imádtam azt a széket, és boldogan üldögéltem benne. Igazi ajándék volt ez egy olyan gyereknek, akinek a szülei nem sok mindent engedhettek meg maguknak, hosszú ideig dédelgetve szerettem. Míg semmi kapcsolatunk nem volt a papa családjával, addig a mami fiú- és lánytestvéreivel sokszor találkoztunk, nagyon kötődtem hozzájuk. Ez után az esemény után persze Suze néni lett a kedvencem! Két év múlva tragikus halált halt egy menstruációs görcsnek diagnosztizált hashártyagyulladás következtében. Egy kisfiú maradt utána, Loutje, aki mindössze öt éves volt. Suze férje apám barátja és színházi kollégája, Jacques Limburg volt.

Suze halála után Jacques bácsit sikerült meggyőzni, hogy Loutjét Leidenben helyezték el, anyám egyik bátyjánál és a feleségénél. Akkor mindenki azt hitte, hogy ők majd jobb életet tudnak neki biztosítani, mint egy özvegyen maradt férfi, azok pedig készségesen vállalták, hogy felnevelik. Valamilyen okból Joop bácsi és Jetje néni Loutjét nem a saját házukban, hanem egy gyermekotthonban helyezték el, amelynek ők maguk igazgatótanácsi tagjai voltak. Lehet, hogy miután elveszítette az édesanyját, majd pedig elszakították az édesapjától is, nem tudott megszokni náluk, vagy talán azt hitték, jobb lesz, ha más gyerekek között lehet.

Nem sokkal 1928 szilvesztere után ismét Amszterdamba költöztünk. Ezúttal igazi szegénységben éltünk. A társadalombiztosítás csak akkor járt, ha az ember minimum egy éve már Amszterdamban lakott. Mi nem voltunk vallásosak, így a zsinagóga segítségét sem vehettük igénybe. Első lakásunk a kelet-amsterdam Ambonstraaton volt, de nem tudtuk megfizetni a lakbért, úgyhogy megint költöznünk kellett. Mami terhessége utolsó szakaszában volt, ezért aztán egy művészbarátunk fogadott be a házába. Neki magának is voltak gyerekei, emiatt apámnak és a bátyáimnak nem jutott hely. Clara kórházban született, 1928. április 3-án, mi ezalatt az említett barátainknál laktunk. Mindössze egy hétig maradtunk náluk, mert a papának közben sikerült lakást szereznie a zsidónegyedben. Mami azt mesélte, hogy a papa arról beszélt, egy család vagyunk, ezért együtt is kell laknunk. Ez ismét azt bizonyította, micsoda erős vágy élt benne a szeretetteljes családi élet után mindazok után, amit neki magának kellett átélnie.

Gera Judit fordítása